

LA VIDA CONTÍNUA

Diaris de Jaume Pla

(1928-1948)

Edició a cura de Pietat Ortí i Elisenda Lobato

Col·lecció:
Vides escrites

I

UBe

LA VIDA CONTÍNUA
Diaris de Jaume Pla
(1928-1948)

Edició a cura de Pietat Ortí i Elisenda Lobato

Publicacions i Edicions

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Índex

<i>Retrat d'un diarista</i> , per ANNA CABALLÉ	3
<i>Nota de les editores</i>	23
<i>Diaris</i>	29
1. Diari de ma vida (1928-1931)	33
2. [Diari de joventut] (1936)	69
3. [Quaderns de la Norma] (1937)	121
4. [La crisi del 38] (1938-1939)	141
5. [Diari d'un home casat] (1940)	165
6. [Diari a dues mans] (1940-1948)	207

Retrat d'un diarista

A Nerina Bacin

1

El cas de Jaume Pla i Pallejà és singular però no únic a la literatura catalana, ja que parlem d'una cultura que disposa d'un ampli i valuós corpus diarístic. De fet, alguns dels seus noms més emblemàtics –el baró de Maldà o Josep Pla, per citar dos exemples cabdals– estan indiscutiblement vinculats a l'escriptura del diari gràcies a textos tan memorables com el *Calaix de sastre* o *El quadern gris*. Caldria analitzar el tema en profunditat, però el fet evident és que, en termes històrics, la cultura catalana ha mostrat un major interès que l'espanyola en la seva consideració dels gèneres autobiogràfics, tant des del punt de vista creador com de llur recepció i lectura. De manera que l'interès constant, mantingut al llarg dels anys i les vicissituds, de Jaume Pla per portar un diari (un o diversos, fins i tot, simultàniament) és molt notable però no és en absolut aliè a l'important cabal de diaristes (Maurici Serrahima, Marià Manent, Agustí Esclasans, *Gaziel*, i tants d'altres) que escriuen al llarg del segle XX.

En tot cas, poc podia pensar jo, quan vaig llegir el seu, a voltes, amarg diari, *De l'art i de l'artista. Dietari* (1982-1991), premi Sant Joan de Literatura Catalana l'any 1995 i publicat de forma pòstuma per Edicions 62, que un dia, anys després, tindria l'oportunitat d'accedir al seu important arxiu autobiogràfic, gràcies a la cessió feta per la seva vídua, Nerina Bacin Coppe a la Unitat d'Estudis Biogràfics de la Universitat de Barcelona. Un total

de dotze carpetes amb egodocuments que s'han anat classificant i catalogant des de l'any 2004, encara que només parcialment. Hi sobresurten dos grans blocs: els diaris i les cartes personals. De moment ens hem centrat en el primer dels blocs, els diaris, perquè, en conjunt, els diferents quaderns escrits al llarg del temps constitueixen un dels experiments més apassionants del diarisme català. Per diverses raons. Perquè estem davant d'un perfil inusual, el del diarista més o menys regular que concep l'escriptura del diari com una eina per al propi perfeccionament a partir de l'anàlisi i vigilància de les pròpies passions: "Al llarg de la meua vida he escrit infinitat de diaris", és la primera frase del seu darrer llibre, l'esmentat *De l'art i de l'artista*. No és el més comú. En la majoria dels casos, el diari és una pràctica vinculada a una experiència vital desapareguda a partir de la qual el diari queda postergat, o bé es destrueix com a expressió d'un passat que per les raons que siguin resulta inconvenient preservar. Algú s'ha preguntat alguna vegada per què disposem de tan pocs diaris escrits per dones, si tots els estudis (amb dades i sense) coincideixen a afirmar la preferència femenina pel gènere? On estan els diaris de les nostres joves i adolescents, per exemple? Desapareguts, en efecte, però molt probablement perquè foren destruïts en contraure matrimoni llurs propietàries,¹ com a part d'un passat que havia de desaparèixer; iniciaven "una nova vida" i això havia de fer-se sense lligams comprometedors. En resum, el cas més freqüent és el del diari vinculat a una experiència biogràfica o professional: l'adolescència, la malaltia, el viatge, la presó, l'exili, la vida literària...

Una altra cosa és el diarista que fa del seu diari una pràctica no vinculada a un fet puntual, ni tampoc a l'exercici d'una professió, sinó que el vincula a l'experiència de viure, amb el seu fluir i els seus avatars: la vida contínua. Aquest perfil, molt més rar i en la seva especificitat valuósíssim, és el que ofereix el pintor, gravador especialitzat en la tècnica del burí (de la que va ser el principal impulsor), editor de llibres de bibliòfil² i escriptor Jaume Pla i Pallejà (Rubí, 1914 - Barcelona, 1995) que va preservar la

1. Philippe Lejeune ha mostrat molt bé com els diaris de les joves s'escriuen, al segle XIX, en espera del necessari matrimoni: *Le Moi des demoiselles. Enquête sur le journal de jeune fille*, Seuil, 1993.

2. Pla va fundar les col·leccions de la *Rosa Vera*, una referència indiscutible en l'art del

majoria dels seus escrits de la destrucció o la indiferència, conservant-los com a un testimoni de la seva vida personal, artística i professional al llarg del temps. I, molt especialment, testimoni d'aquelles etapes –joventut, vellesa– en què un cert sentiment de marginalitat es va apoderar de l'artista. En aquest sentit, la seva escriptura diarística apareix com a clarament compensatòria, ja que ocupa un lloc important justament en els moments que dubta del seu estatus social (és el cas de la seva joventut) o bé sent que la seva pintura ha estat insuficientment reconeguda pel gran públic (en els darrers diaris, ja citats). No estaria de més establir una certa filiació intel·lectual entre la difícil tècnica del burí (que consisteix a traçar directament les línies sobre el coure amb un estri, el burí, de punta més incisiva però menys àgil que la tradicional punta seca) i l'escriptura d'un diari íntim: dues reconegudes passions en el seu cas. Tant el burí com el diari defugen el misteri i la fantasia deliquescents per cercar l'expressió més precisa possible del món que ens envolta.³ I aquesta era una preocupació fonamental de Pla com a artista.

En tot cas, m'he referit a diverses raons per a avalar la importància de l'escriptura diarística de Pla. I és que constitueix també una lectura complementària de la seva autobiografia, *Memòria escrita*, publicada l'any 1991. I una rara oportunitat d'encarar i comparar els àmbits d'ambdues escriptures (autobiografia vs. diari) en un mateix autor. El fet important és que podem accedir a dues escriptures autobiogràfiques d'una mateixa vida i veure com actuen i amb quin resultat.

Vegem-ho. El diarista, en general, escriu i es mostra fent-ho en un context particular. Cada evocació, cada entrada, és un signe del ferm ancoratge de l'escriptura en el món del que és real. Però l'autobiògraf respon a una altra motivació, ha d'operar sobre el passat essent, tanmateix, el context del present el punt de partida ineludible de la narració, encara que no del relat. Constitueixen dos procediments mentals molt diferents: el pri-

gravat que, tanmateix, no ha aconseguit mai, en opinió del seu fundador, la transcendència que mereixia: "Les grans "tietes" influents, obsessionades amb l'avantguarda, no en van dir ni un mot, com tampoc no en va dir ni un mot una revista tan significativa com *Serra d'Or*." (*Memòria escrita*, Barcelona, Edicions de la *Revista de Catalunya*, 1991, pàg. 262.)

3. Vegeu l'excel·lent estudi introductori de Francesc Fontbona i Pilar Vélez al catàleg *Jaume Pla. Gravador*, editat per la Fundació Caixa de Sabadell, 1998.

mer dóna forma als dies, el segon a una vida humana. Poden acabar essent dues escriptures obertament divergents. Però en Pla no succeeix això. Ell es manté fidel a si mateix en ambdós gèneres: llegim els seus diaris i la seva autobiografia i reconeixem els fets, els records i l'actitud davant aquests. Hi ha una coherència ètica en Pla que impedeix la traïció a allò viscut, la reescriptura; tot i que hi ha lògiques diferències de perspectiva que poden detectar-se entre ambdós gèneres. Per exemple, l'actitud davant la seva primera esposa, Norma Bacin, és d'intensa disputa i conflicte en els diaris, mentre que en *Memòria escrita* domina la serenitat i el reconeixement a l'hora d'evocar llur relació.

Per últim, estem davant uns diaris que busquen permanentment la veritat de qui els escriu, la seva veritat, al marge del que avui en diríem políticament correcte (com ara les seves opinions de Cuixart o Joan Miró). Moralista implacable de si mateix abans que del món, Pla manté una escriptura permanentment tensa que no cedeix mai al tòpic ni a la frase complaent. En els seus diaris, l'artista es despulla, s'indigna, es confessa, lluita per superar els condicionaments socials, component un *ethos* de consciència i de sinceritat molt atractiu. Entre d'altres coses perquè no és freqüent. És un fet característic de la nostra cultura l'acusat pudor cap a la vida personal que mantenen els autobiògrafs: tot allò que no forma part d'una idea establerta i rutilant del que ha de ser una vida, s'amaga sota la catifa. D'això, se'n queixà amargament Josep Pla en nombroses ocasions. O, per aportar una altra referència, aquesta de l'admirat Joan Puig i Ferrer,⁴ en el seu diari anota: "A Catalunya, a Espanya existeix un pànic col·lectiu, una timidesa invencible respecte a la vida íntima".⁵ Són moltes les raons que permeten explicar aquest pudor profundament arrelat entre nosaltres traçant una fonda línia divisòria entre la vida exterior, tan freqüentada pel memorialisme, basada en la professió, la política i el món de les relacions, i la vida estrictament personal, per a la qual gairebé no hi ha

4. El seu llibre *Vida interior d'un escriptor* és la primera referència literària dels diaris de Jaume Pla. "Admiro sense límit i estimo molt el formidable Puig i Ferrer" (entrada del 20 de juliol de 1931).

5. A *Ressonàncies (1942-1952)*. *Vida d'un escriptor*, Barcelona, Edicions 62, 1975. Citat per Enric Balaguer, "El diari i la recerca espiritual: *Ressonàncies (1942-1952)*", a *Diaris i diaris*, a cura de J. Borja, J. Espinós, A. Esteve i M.A. Francès, Alacant-València, Denes, 2007.

hagut paraules. Malgrat tot, a la història de qualsevol vida ambdues apareixen indissolublement unides...

Jaume Pla en la seva interessant *Memòria escrita* segueix l'esperit de la seva època i de la seva generació mantenint a ratlla les evolucions relacionades amb la seva vida personal. I a això fa referència en algunes ocasions en el seu text ("sobre aquest fet no vull fer cap comentari", escriu, per exemple, en esmentar el seu primer matrimoni). Però no succeeix així en els seus diaris on la interioritat és l'objecte indiscutible de la "passió" pianiana, en el doble sentit, com a desig però també com a patiment que explota sense les restriccions que imposa la vida de relació. El món quotidià de Pla ho abasta tot, ho absorbeix tot, tenint en compte que en la seva quotidianitat allò material i allò espiritual van de la mà. Tant se val. Les preocupacions econòmiques, constants entre 1928 i 1943 o 1944, essent abassegadores per a ell, no són més freqüents en els seus quaderns que la lluita per combatre un cert sentiment d'inferioritat, o bé que la inquietud artística i les permanents temptatives de penetrar en l'enigma de l'art sense deixar de ser fidel a les pròpies conviccions estètiques. I, què en podem dir, de la importància que té en els seus diaris la vida sentimental? En conjunt, el diari de Jaume Pla ofereix doncs allò que en la seva autobiografia, escrita al llarg dels anys i no simultània als esdeveniments, mereix tan sols una frase de resum, una observació de passada o el silenci, reflexos potser d'un oblit necessari per a la supervivència.

2

A principi de segle, Rubí era un poble d'economia (agrícola i tèxtil) modesta, de no més de sis mil habitants, en el qual sobresortien dues riques famílies d'*indianos*, els Ribas i els Gaju, amb poderoses *torres* encarades a la part alta de la vila. Jaume Pla neix a Rubí l'abril de l'any 1914, en una família molt senzilla. El pare era vigilant nocturn, *sereno*, se'n deia aleshores, de la fàbrica de teixits de Can Rosés, ubicada a dos quilòmetres del poble, en direcció a Terrassa. La fàbrica incloïa una casa de pagès i un gran hort que feia les delícies de la canalla. Ell era l'únic noi, i el darrer fill d'una família nombrosa, amb cinc germanes més grans. El pare morí, però, quan en Jau-

me tenia onze anys, la qual cosa obligà la mare, Encarnació Pallejà, a fer-se càrrec de tota l'economia familiar fins a extrems gairebé dramàtics, ja que es veieren obligats a deixar Can Rosés i a prescindir, també, dels vegetals de l'hort amb els quals podien pal·liar la seva manca de recursos. Serà una situació que genera vivències humiliants per a tota la família. Per exemple, el forner on compra el pa l'Encarna, normalment fiat, implacable, decideix denunciar-la al jutge, que la condemna a pagar un duro setmanal fins a la liquidació del deute.⁶ “A casa som pobres, molt pobres” anotà en Jaume a la primera pàgina del seu primer diari (desembre de 1927). Tenia tretze anys.

Malgrat tot, Encarnació Pallejà aconseguí que els dos fills petits (un d'ells en Jaume) continuïn anant a col·legi, a les Escoles Ribas⁷ que, en aquell temps, eren un model d'edificació pedagògica. En Jaume hi assisteix fins a l'any 1927, o sigui fins als 13 anys (un any abans del que era preceptiu). Un dels seus mestres, el senyor Tauler exercí una gran i positiva influència en la seva formació intel·lectual⁸ i és la referència inicial i estímul en el seu primer diari conegut: “quan encara anava a estudi, el Sr. Tauler ens havia dit més d'una vegada que escriguéssim el nostre diari, un carnet d'impressions”, escriu el 1931, en passar a net els apunts de diari que tenia en fulls esparsos fins aleshores. Això és el que farà en Jaume: utilitzar el diari com una eina de formació moral i autoconeixement amb què pal·liar el seu obligat autodidactisme. “Jo segueixo una meta: ser sempre digne davant meu”, escriurà en el diari titulat “De ma vida”, recordant l'exemple del mestre Tauler.

De tots els germans, en Jaume és l'únic que té aspiracions artístiques: els primers quadres que veu, al fris de la sala d'actes de les Escoles Ribas, li causen una gran impressió: “ser artista significava saber fer aquestes coses” (recordarà a *Memòria escrita*)⁹ i comença a destacar a les classes del senyor Vilanova, l'únic mestre de dibuix que va tenir. Però també és sensi-

6. Anècdota referida a *Memòria escrita*, ob. cit., pàg. 48.

7. “Aquells Ribas de les torres foren els qui deixaren un llegat per a la construcció de les escoles i també de l'orfenat Ribas de Barcelona”, *Memòria escrita*, ob. cit., pàg. 50. En sentit estricte, l'educació d'en Jaume va començar, però, en una escola de monges on es va estar durant el parvulari. La seva mare, a canvi de les classes, feia algunes feines de l'escola.

8. “El senyor Tauler potser no sabia grans coses (...) però era un pedagog capaç d'ensenyar amb el propi exemple (...) i allò que ensenyava als seus deixebles era el sentiment de la dignitat”, *Memòria escrita*, ob. cit., pàg. 55.

9. Ob. cit., pàg. 51.

ble a les inquietuds intel·lectuals: li agrada escriure i l'anhel de ser no només un artista sinó també un home digne anirà configurant, dèiem, la seva vida interior. Ambdues coses –l'afició a escriure i a pintar, l'aspiració d'una conducta sempre noble– són fets positius, indubtablement, però també, amb el temps, presentaran una cara fosca, ja que la seva actitud i acurada sensibilitat l'allunyarà dels seus, de la modèstia dels orígens i el farà sentir, massa sovint, una mena d'estrany a casa seva.¹⁰ Un sentiment que s'anirà agreujant amb els anys i que li reportarà una certa mala consciència, en especial en conèixer detalls de la davallada familiar soferta a la guerra.

Quant a la vida exterior, a partir dels 13 anys la mare de Jaume Pla es veu obligada a treure'l de l'escola i posar-lo a treballar. L'imprescindible senyor Tauler, coneixedor de l'afició d'en Jaume pel dibuix, li troba feina d'aprenent de pintor amb un industrial de Rubí. A *Memòria escrita* l'autor reflexiona sobre aquest fet que li condicionà la vida fins als vint-i-cinc anys, o més: "Jo he arrossegat durant molts anys el complex d'exercir un ofici tan poc brillant [ser pintor de parets]. M'he passat molts anys intentant canviar d'ofici, guanyar-me la vida d'una altra manera",¹¹ En efecte, no cal més que llegir els seus diaris per comprendre l'esforç i la tenacitat emprada per desempallegar-se d'un ofici sense cap categoria social però que, malgrat tot, és l'únic que va tenir ocasió d'aprendre. Si en lloc d'anar arrossegant un carretó amb pots, galledes, taulons i escales, treballant moltes vegades a la intempèrie i amb les mans cremades per la calç, hagués començat d'escriure en un despatx... Com hagués estat la vida de Jaume Pla? Finalment, l'artista n'extreu una lectura positiva d'aquella antiga decisió del seu mentor: "Els pintors que han començat com jo (...) som pintors que sabem pintar".¹²

De Rubí passarà a treballar a un taller de Terrassa, Can Reig. Un canvi substancial –més ofici, més diners, més companys– que li permetrà el con-

10. Anys després, en una visita a Rubí, a la seva germana Carme, greument malalta, escriu: "Quin món més anguniós (...) és evident la diferència d'aquella casa i d'aquella gent amb nosaltres. No em trobava ja molt desplaçat a casa meua mateix? Ara, després de tant de temps de desenfrenament, acostumat a una altra vida i a un altre món, allò em fa angúnia. Em produeix una opressió material al pit" (entrada del 31 d'octubre de 1941).

11. *Ob. cit.*, pàg. 62-63.

12. *Memòria escrita, ob. cit.*, pàg. 63.

tacte amb d'altres joves artistes inquiets. Comença a freqüentar l'agrupació dels Amics de les Arts, una entitat artística que als anys 30 constitueix un dels nuclis d'art més interessants, i documentats, de Catalunya,¹³ un viver de pintors, fonamentalment paisatgistes. Pla combina el fet de guanyar-se la vida pintant les façanes de les cases, o llurs cuines, tan fumades que només amb calç viva aquella negror es podia tapar, amb les primeres crítiques de pintura al diari *El Dia* i amb la pròpia creativitat: "Es va donar el cas que algun amic meu dels Amics de les Arts no associava aquell Jaume Pla que escrivia a *El Dia* amb aquell trinxeraire que anava amb una granota bruta de pintura i una escala al coll".¹⁴ Als Amics de les Arts és on exposarà per primer cop, l'any 1931 ("no vaig vendre res, naturalment"). És una època molt excitant en la qual l'autor es debat entre diferents alternatives vitals.

El juliol de 1936 esclata la Guerra Civil. El 19 de juliol escriu: "Sembla que arreu d'Espanya hi ha hagut un intent greu de rebel·lió feixista. En aquest diari no m'agrada parlar-ne, només vull anotar que m'ha sabut molt greu i que lamento sincerament no ésser entre els protagonistes. M'agradaria lluitar i exposar la pell". Jaume Pla s'allista voluntari al POUM.¹⁵ A l'exultant desfilada dels milicians llestos per anar al front, en què Pla participa, quan passen pel carrer Pelai, de Barcelona, veu enmig de la gent a una noia de bellesa italiana, una *madonna* de 20 anys, que observa, amb la seva germana Nerina (de 13 anys), la desfilada dels voluntaris. És una noia que en Jaume ja coneix. L'ha vist un parell de cops, primer en un concert de música i després a la platja de Sant Sebastià, a la Barceloneta (anotà: "té una *careta* deliciosa").¹⁶ És una noia que li crida l'atenció pel port elegant i la paraula cultivada. Un perfil, en fi, que l'apropa al seu ideal fe-

13. Vegeu *El arte y los artistas en Tarrasa*, de Baltasar Ragón, Imp. Juan Morral, s/d.

14. *Memòria escrita*, ob. cit., pàg. 104.

15. "Em vaig allistar voluntari a la columna del POUM que es va organitzar a Rubí per una raó molt senzilla: perquè era la primera que sortia cap al front (...) tots pensàvem el mateix: que teníem l'obligació d'anar a tirar trets per defensar la República", *Memòria escrita*, ob. cit., pàg. 123.

16. En aquella ocasió la noia italiana es negà a donar-li l'adreça. "No s'amoïni, em va dir, *Nella vita tutto amichevolmente cospira*, que deien els platònics del Renaixement italià. Si ens hem de veure, ja ens veurem". Amb aquest suggerent i elaborat comentari la Norma es situava en un pla molt diferent al de les noies que acostumava a tractar en Jaume, cosa que feia més viu el seu interès per ella.

mení: Odile, la protagonista de *Climes*, una novel·la que causà furor en el seu temps. I és més que probable que les darreres paraules escrites al “diari de joventut” (“he de trobar una dona que pertany al tipus estàndard de ball de societat de luxe”) es refereixin a la Norma i al desig de retrobar-se-la i fer-la la seva estimada. En tot cas, Jaume, en aquella ocasió, té el temps just de demanar-li el nom i l’adreça per escriure-li. L’excusa del fadrinatge serà, però, l’origen d’una gran història d’amor, abundantment documentada (en alguns períodes, la parella s’escriurà diàriament cartes, de 40 i 50 planes de vegades), que es desenvoluparà al llarg de la guerra i amb les dificultats que aquesta els anirà generant (més al Jaume pel seu compromís polític) fins al seu matrimoni furtiu a Barcelona, l’abril de 1940.

D’ençà que coneix la Norma Bacin Coppe¹⁷ l’escriptura de Pla tindrà gairebé un sol pensament, o desig, que serà el de conquerir-la. Fins al 36 el diari dóna testimoni de lleugeres relacions sentimentals i del conflicte que sovint se li planteja entre les dones que coneix, poc instruïdes i més o menys vulgars, i el seu elevat ideal femení (“jo sols em puc enamorar d’una dona interessant”). Té una gran aspiració d’estimar i de ser estimat (“cap dona encara m’ha dit mai t’estimo”) i el temor que passi el temps de la joventut sense haver-se enamorat amb la força i la plenitud a la qual aspira. L’aparició de la Norma, però, ho canvia tot. I això perquè des del principi ella es presenta (als ulls d’en Jaume) com capaç de fer realitat els seus somnis, hi veu materialitzat el seu ideal femení.

La relació té el punt d’arrancada el 6 d’octubre de 1936, amb la primera postal enviada des de Monzón (província d’Osca). Seguit del nom, el soldat hi posa un interrogant i entre parèntesis hi afegeix: “un cognom italià”.¹⁸

17. Els pares eren italians, però d’història molt complicada: nascuts a Ístria, primer van ser austríacs, després de la Primera Guerra Mundial van passar a ser italians i després de la Segona Guerra Ístria passà a Iugoslàvia. Els ciutadans d’Ístria van poder optar per una o altra nacionalitat. Si optaven per la italiana havien d’abandonar el país (si encara hi eren). El pare de la Norma, Francesco Bacin Zuccherich, maquinista naval de professió, havia desembarcat a Barcelona l’any 1914 i s’hi va quedar, evitant així d’anar a la guerra amb la marina austríaca. Entrà a treballar a *La Canadencia* i, una vegada instal·lat, va fer venir la seva promesa, Antonietta Coppe. Quan es varen veure obligats a triar una nacionalitat, es van quedar amb la italiana.

18. La postal diu: “Amiga Norma: és molt probable que no rebeu aquesta lletra perquè, perdoneu-me, no em recordo del vostre cognom. Si tanmateix arriba a les vostres mans, escriviu-me tot seguit: em fareu content. Us saluda, Jaume Pla.

La postal arriba sense entrebancs al carrer Muntaner 83, 5è 1a. Norma li contesta i aquest és el naixement d'un dels epistolaris més intensos i obsessius que he tingut ocasió de llegir.¹⁹ A l'hora de llegir els diaris que aquí es presenten s'ha de tenir en compte, per tant, que en paral·lel als diaris, les lletres a Norma són centenars i completen molts dels aspectes aquí poc tractats, com ara la guerra.

Inicialment és en Jaume Pla qui, des d'una reraguarda més aviat ociosa ("no podré reportar-vos de moment ni gestes heroiques ni combats sagnants" escriu en una de les cartes a Norma), li reclama que correspongui els seus sentiments impetuosos i mai prou desenvolupats fins aleshores. La seva facilitat pel dibuix li ha permès un treball, dependent de la "Plana Major", que consisteix a fer croquis i plànols de la zona. Això no vol dir que no senti els espetecs dels fusells i el repicar de les metralladores, sobretot a mesura que s'acosta a la línia del front, prop de Tierz. Els combats a Lierda el posen, finalment, en contacte directe amb l'acció militar. La seva mirada serà poc complaent, però. Percep que la desorganització que es viu a primera línia del front republicà és profunda quan després de trencar el front de Lierda tornen enrere. En comptes d'aprofitar aquella superioritat estratègica i avançar fins arribar a Osca pel darrere d'allà on era defensada la ciutat, sorprenent per tant l'enemic, ningú pren la decisió que més els convé: "Davant nostre no hi havia cap mena de resistència, però nosaltres érem uns soldats que havíem trencat un front, havíem fet unes quantes baixes i ens en tornàvem contents i satisfets cap a casa, com aquell qui ha fet una bonica excursió d'un dia o bé ha guanyat un partit de futbol en camp contrari. Jo com a *souvenir* de l'acció m'emportava una gàbia amb un perdigot".²⁰

Norma al començament de la correspondència fa valer amb coqueteria la seva posició social: "Ha de ser raonable i considerar que jo tinc deures, obligacions que no puc deixar per escriure-li tan sovint com la seva set de notícies demana" (carta de l'octubre del 36). Tant és. El setge d'en Jaume és constant i la relació de la parella s'anirà estrenyent, malgrat l'evident diferència de classes (ell, ja ho hem dit, és un autodidacte i ella és univer-

19. "Oh, Déu, si algú llegís les nostres lletres! Què dirien de nosaltres, d'ella i de mi?" (entrada del 28 de desembre de 1938).

20. *Memòria escrita, ob. cit.*, pàg. 131.

sitària i estudia, a més, alemany i piano). En Jaume la pressiona perquè ella exclogui del seu voltant tot el que no és ell. Té moments negres²¹ i insisteix que el visiti al front, a la qual cosa ella es nega amb el to desenfadat que acostumava a emprar en les cartes.²²

Les germanes d'en Pla, sempre aventureres, van voluntàries a un hospital de Barbastre amb la Creu Roja Internacional i aprofiten per visitar-lo al front. Quan les bombes nacionals arrasen l'hospital, tornen a Rubí. El febrer de 1937 en Jaume ha caigut malalt a Tierz: una forta grip, angines... potser una pneumònia. La febre és molt alta i obté el permís per tornar a casa, a Rubí. La convalescència dura un mes aproximadament i ell es planteja ja no tornar al front. El declaren apte només per a Serveis Auxiliars i torna a treballar a la fàbrica Elizalde, que construeix maquinària de guerra i que s'ha traslladat de Barcelona a Monistrol. Més endavant el destinaran al servei de pagament de nòmines a una caserna de Girona, instal·lada dins una església romànica. "Aviat em vaig adonar que el tinent estafava diners als soldats (...) Però és clar, jo havia anat al front voluntari i no em semblava gaire brillant que assistís impassible al robatori d'uns companys. I un dia em vaig encarar amb el comandant i li vaig dir que aquell tinent roba-va als soldats i que no volia ser còmplice d'aquella indignitat. "*Me parece, mi comandante, que no hemos hecho una guerra para esto (...) No vaig veure més el tinent, vaig saber que l'havien destituït*".²³

Arribat el moment, la mare de JPP es planteja marxar a França amb les cinc filles i dues nétes, perquè "la mare no va voler quedar-se amb cinc noies, doncs ja sabíem el que passava amb els moros de Franco".²⁴ Abans de marxar enterren les poques coses de valor al jardí de la casa, en un pot per-

21. "Norma, és la nit de Nadal, avui. I jo sóc fora de casa. Lluny dels amics, de la mare, de les germanes, lluny de tu, prop d'allà on les bales xiulen i la mort t'espia. Avui m'ha passat una bala a fregar. Hi havia un feixista que ha provat si, des de dos quilòmetres lluny, arribava a Casayús (...) Quin Nadal, estimada! "

22. "Em diu que abans de morir vagi a fer-li una visita. Vertaderament té raó, no meix cap altre qualificatiu que el de criatura. Quin efecte hi faria jo allà!!! S'ho imagina? El dissabte passat vaig comprar-me unes sabates blaves de pell de serp, una delícia de delicadesa. Digui'm, quants quilòmetres de marxa podrien resistir?" (carta de l'octubre de 36).

23. *Memòria escrita, ob. cit.*, pàg. 139.

24. Memòries inacabades de Remei Pla, germana gran d'en Jaume, dipositades a la UEB i publicades en el número 2 de la revista *Memoria. Revista de Estudios Biográficos* (2005), "Guerra i exili. Un testimoni", pàg. 124-134. La citació és de la pàg. 126.

què pensen, ingènuament, que tornaran tan bon punt les coses es tranquil·litzin. L'únic que queda a la casa és el seu cunyat i un dia és víctima d'un greu incident: "quan el meu cunyat estava tapant el pot van entrar els moros al jardí, van prendre el que hi havia al pot i es varen endur al meu cunyat presoner". La mare ja feia dies que havia sortit amb les filles en direcció a la frontera. A la carretera de Girona pateixen, però, un bombardeig nacional: "La mare estava ferida al cap, la Carme (filla de la primera) també i a la Carmina (néta de la primera), una nena de cinc anys, li sortia un ull de la cara".²⁵ La mare va morir dos dies després i no la van poder enterrar a causa dels bombardeigs. Van haver-la de deixar al dipòsit de l'hospital on havia ingressat. Les germanes d'en Jaume creuen, finalment, la frontera. Del cunyat van saber al cap de vuit mesos que de l'experiència a la presó havia quedat malmès. Segons el testimoni de Remei Pla: "Ja no es recuperaria".

3

Però ni la guerra ni els tristos avatars familiars són aspectes massa freqüentats pel nostre diarista en els seus quaderns, abocats en la vida interior i amorosa. Alguna vegada se sent vagament culpable de la forma que s'ha desentès de la pròpia família: "per no ser egoista a l'esguard de la Norma, ho he estat per a les meves germanes. Com és de difícil estar d'acord amb un mateix" (entrada del 3 de novembre de 1939). Ell és el primer d'admetre que el seu amor per Norma és un pensament fix que li fa viure amb una gran dosi d'irrealitat la resta d'experiències. La seva família ho acceptarà resignadament.²⁶

En Jaume passa la frontera a l'entorn de gener de 1939, voltat de la marrea humana dels derrotats. Havia intentat infructuosament anar a buscar

25. Segons el testimoni de Remei Pla, ja citat, pàg. 126.

26. "(P)er fi ens vàrem trobar el meu germà", recorda Remei Pla a les breus memòries ja citades. "Ell també havia passat les seves, era un gran savi, el seu partit el volia enviar a Mèxic, o Amèrica. Ell tenia la seva promesa a Barcelona. En va passar de tots els colors, la policia el buscava; però no el varen trobar mai. Molts amics el varen ajudar molt. La família de la seva promesa eren italians i no el varen deixar mai, no va parar mai de pintar, escriure, gravar; el pobre ja és mort. Tots els diaris de Barcelona li han dedicat elogis, i sempre el tindran a la seva memòria", art. cit., pàg. 132.

la Norma. Al camp de Saint-Cyprien, on hi passà, com tants d'altres refugiats, tres mesos en condicions esborronadores molt ben descrites a *Memòria escrita*, un amic seu li comunicà la mort de la mare: "En aquest barcarot, asseguts cara a cara i amb tota la delicadesa de què fou capaç, Joan Rossinyol em va donar la notícia que la meua mare havia mort en un bombardeig de l'aviació quan passava per Girona sobre un camió".²⁷

L'atzar voldrà que pugui ocupar el lloc d'un altre amic (que finalment s'acovardí) al maleter del Peugeot d'uns comerciants de Perpinyà, majoristes de fruites, per poder fugir. Durant sis mesos, acollit a Perpinyà, torna a escriure a la Norma²⁸ i intenta sobreviure amb l'ofici que coneix: pintor de parets. A les cartes, Pla demana, implora, rere la formalitat d'una pretesa carta comercial d'una venda de fruita, la visita de la Norma. "En un moment donat d'aquest darrer mig any es va produir el fet que jo podia desitjar més al món. La Norma em va venir a veure, acompanyada de la seva mare. Vaig anar a esperar l'autobús en un carrer incert vorejat de plàtans. Recordo la figura femenina que venia corrent cap a mi..."²⁹ Seran només quatre o cinc dies; la Norma i la seva mare han de tornar a Barcelona. Poc després esclata la Segona Guerra Mundial. I la urgència d'en Jaume per reunir-se un altre cop amb la seva estimada es torna imperiosa: "(J)o, de trets, ja en tenia ben bé prou amb els que havia tirat a casa nostra. I dels francesos, en tenia el record ben recent del camp de Sant Cebrià de Roselló. Ja s'ho farien."³⁰

Decideix arriscar-se, per amor però també doncs per l'horror d'enfrontar-se a una nova guerra,³¹ i tornar a Barcelona deixant enrere el malson d'una experiència esgarrifosa. El maltractament soferit pels refugiats espanyols a mans de les autoritats franceses, l'actitud de superioritat mostrada amb la pobra gent que ho havia deixat tot enrere, ben aviat, però, experimentaria un canvi radical.

Pla no ignora que està fitxat com a "*rojo separatista*" i acusat de "*robos*

27. *Memòria escrita*, ob. cit., pàg. 160.

28. Es conserva tota la correspondència entre ells, escrita en castellà i en clau per evitar la censura.

29. *Memòria escrita*, ob. cit., pàg. 179.

30. *Memòria escrita*, ob. cit., pàg. 181.

31. Els motius de la seva tornada a Barcelona estan molt ben analitzats, i de forma ben poc complaent, en l'entrada del 3 de novembre de 1939 (vegeu "Diari a dues mans").

y *saqueos*” que mai es van produir en el seu cas. Això, a la fi, li pot costar la presó, o la vida, però prefereix córrer aquest risc, al que s’afegirà evidentment la dificultat de sobreviure a la immediata postguerra. En arribar a Barcelona... “Em va obrir la porta la Nerina, la germana de la Norma, que em va mirar amb uns ulls esfereïts, perquè jo no havia anunciat la meua visita. Eren temps de censura i un refugiat que es presentés a Barcelona era millor que no s’anunciés. Tota la família em va fer un acolliment afectuós i cordial. De totes maneres sospito que, ni per un moment, no devien pensar que els havia tocat la rifa”.³² A partir d’aquell moment utilitzarà el nom de Jaume García García. La Norma i el Jaume es casen el 15 d’abril de 1940, a la capella romànica dels Sants Just i Pastor, a Barcelona, en una cerimònia gairebé secreta (“Ara, a dos quarts de deu, serà la meua dona”, anota al diari). Només hi assisteixen els pares i la germana de la Norma. De la família Pla no hi pot assistir ningú.

Els primers temps, el matrimoni ha de viure separat per mantenir l’aparença que no hi ha hagut cap canvi substancial en la vida de Norma. Ell viu en diferents llocs, sempre furtivament, i ella segueix a casa dels seus pares. L’amença d’una denúncia es mig produeix quan un veí reconeix la Norma sortint d’una pensió de mala nota. En realitat, ella sortia de veure en Jaume, que tenia llogada una habitació en un altre pis del mateix edifici. Finalment, la parella pot llogar una caseta modestíssima al carrer Providència que representa l’inici de la vida matrimonial.

El magnífic i commovedor diari de Jaume Pla de l’any 1940, identificat per nosaltres com “Diari d’un home casat”, revela la dificultat que troba la jove parella per ser feliç, però també els desencisos de la vida conjugal. Són dues persones susceptibles, sensibles, tenen el caràcter fort i senten que el que esperaven de la vida no té res a veure amb les dificultats del present. Ell treballa primer com a dependent en una botiga, després altre cop com a pintor de parets. Però se sent fortament humiliat i alhora furiós perquè necessita donar sortida al component artístic que l’habita i no troba la manera de fer-ho. D’altra banda, la nova situació de Norma com a dona casada no és, precisament, la que voldria. És difícil fer-se càrrec del que suposà per a una noia benestant (“*mimada*” en paraules d’en Jaume al

32. *Memòria escrita, ob. cit.*, pàg. 184.

seu diari) trobar-se desposseïda de les comoditats habituals, viure avergonyida per la pobresa i el desclassament. Norma s'havia casat amb un artista que es veia obligat, però, a dur el plat a taula diàriament i això l'any 40 podia suposar un esforç enorme, del qual la pintura, i el caràcter, es ressentien.

Aquestes experiències marquen, en definitiva, un punt d'inflexió en els diaris de JPP. No es pot comparar l'home del 39 o 40 amb l'anterior a la guerra: "jo era molt jove i he rebut moltes clatellades", anota poc després d'arribar a Barcelona. En efecte, és un home diferent i el llenguatge del diari ho traspua: més analític, més madur, més compromès políticament. Fins aleshores els intents d'aprofundir en situacions que el desbordaven donaven a l'escriptura un to inexpert, insuficient. Ara la situació ha canviat i els diaris dels anys 40 així ho reflecteixen. És el punt d'inflexió que també pateix la cultura catalana. En tornar del seu breu exili JPP observa que la vida barcelonina també ha canviat: s'expressa en castellà, parla emprant "idees importades" i han desaparegut obres i persones que eren un referent de la catalanitat. "Tota la vida d'aquí és una farsa sagnant", escriu amb el ferm propòsit que ell es mantindrà al marge d'aquesta nova societat "desnaturalitzada".

4

Podem posar data al començament del diari, just quan es produeix el seu primer, i prematur, canvi de vida. El 12 de desembre de 1927 escriu: "Avui començo el diari íntim de la meua vida. El dia 14 d'abril de l'any que ve compliré catorze anys. Sóc orfe de pare, mes em resta encara un model de mare".³³ Aquest comentari, escrit amb tretze anys, mostra una notable maduresa mental en esmentar la mare, no com la dona en si que és, sinó vista com el model formatiu que li queda, després d'haver perdut el pare. Però és també un dels trets característics de la seva personalitat: la necessitat que manifesta al llarg dels anys de models que puguin inspirar la seva conducta, tant artística com moral.

33. Citat a *Memòria escrita*, pàg. 60-61.

Des que surt de l'escola l'aventura diarística restarà, com sabem, lligada al desenvolupament intel·lectual i personal.³⁴ Pla concep el seu diari des del principi com un exercici introspectiu, una forma vívida del clàssic *Nosce te ipsum* a través de l'escriptura. Li donarà una importància cabdal, no sols per entendre'l una eina formativa i d'autoconeixement, sinó també perquè es permet d'experimentar el que suposa per als altres i per a ell mateix la seva lectura. Un exemple del segon cas: quan el 1931 decideix relligar els fulls solts del seu diari: "Ho faré cada any d'aquí endavant. Temps a venir, què em diran del meu estat d'ànim d'aquesta hora?". Menys habitual, però, és la necessitat que manifesta sovint de compartir l'experiència amb amics i amigues. Jaume Pla no dubta –bé, dubta, però supera les vacil·lacions– a deixar llegir el seu diari, que és el seu interlocutor,³⁵ a les noies que li agraden, per exemple, malgrat que potser algunes planes continguin comentaris que els poden molestar. Per a ell és una prova important: si l'accepten tal com apareix davant de si mateix –pensa– els entrebancs en el futur seran, o serien, mínims. De fet, desitja poder parlar del seu diari amb les noies com una forma d'augmentar la complicitat de la parella i les anima així mateix a portar-ne un i a què li deixin llegir... Fins arribar a Norma el fet evident, però, és que les noies a qui ofereix el seu diari com a lectura fugen com esperitades. L'experiència és un fracàs, com ja ho havia estat l'intercanvi de diaris amb un company de l'escola, a proposta d'en Jaume: ell li passava el seu diari a en Muixí però aquest es negava a compartir la seva escriptura amb el seu amic. Les noies amb qui tracta simplement no entenen l'interès d'en Jaume, el veuen una criatura-da, un tret infantil, immadur, que les pertorba. La formació de Norma, en

34. Són molts els comentaris que al llarg dels seus escrits es troben entorn de la convicció que només un sever programa de lectura i escriptura pot pal·liar les seves mancances formatives, fruit d'una insuficient educació i de l'inevitable autodidactisme que sempre arrossegà. Llegir, escriure sobre les lectures i parlar de les persones amb qui tracta serà el seu programa d'estudi, mantingut al llarg dels anys i malgrat l'esforç que moltes vegades seguir aquest mètode li suposa. "La meua cultura, fruit d'un exclusiu autodidactisme, és coixa i manca" anotarà, amb un to no exempt de queixa, prop dels 30 anys. L'inventari de lectures fet el darrer dia de 1931 (amb sols 17 anys) –que inclou autors com Lermontov, Goethe, Gógol, Colette, Stendhal ...– ja és significatiu de la intensitat amb la qual el jove Pla viu el gust, la necessitat de la cultura (vegeu l'entrada del 31 de desembre de 1931).

35. Entrada del 10 de novembre de 1931: "A tu, paper, com t'estimo!".

canvi, sí que li permet d'entrar en el món diarístic d'en Pla i entendre'l com un tret més del seu tarannà artístic i accepta de correspondre'l amb el seu propi diari.

A la UEB conservem alguns quaderns de la Norma,³⁶ fruit de la pedagogia del diari que li féu Pla al llarg de la vida. Són diaris puntuals, discontinus. No tenen la força de voluntat que anima constantment els diaris d'en Jaume. Ell és sistemàtic i ferm en allò que es proposa, Norma és més bohèmia. En tot cas, a *La vida contínua* hi trobem la veu de la Norma. La trobem al darrer quadern, identificat com “Diari a dues mans”, amb les escriptures encreuades dels dos, quan ja són marit i muller. Sens dubte és el diari més original, el més excepcional del corpus que es presenta. Són poquíssims els casos que coneixem de diaris que responen al projecte de fer un diari comú (no col·lectiu, que és una altra cosa). Hi ha pocs antecedents. Recordem-los. El diari de dos germans, Edmond i Jules de Goncourt. I, més proper al que ens ocupa, el diari del matrimoni Schumann, Robert i Clara Schumann, escrit entre 1840 i 1843, poc després de casar-se la parella. Coneixia Jaume Pla l'antecedent Schumann quan li proposà a la seva muller d'escriure'n un conjuntament en entrar a viure a la caseta del carrer Providència? No ho crec, perquè se'n faria esment. El cas és que ambdós projectes, amb cent anys de diferència exactament, comparteixen tres trets importants: la iniciativa del diari conjunt és masculina, està vinculada al començament de la vida matrimonial i el pes de l'escriptura masculina (Robert Schumann, Jaume Pla) és molt superior a la femenina (Clara Schumann, Norma Bacin). En el cas que ens ocupa la veu de Norma desapareix el 13 de gener de 1941 i a partir d'aleshores és en Jaume qui s'encarrega de mantenir viva, en solitari, l'aventura escrita de la vida diària, de forma cada vegada més espaiada, a mesura que la seva situació professional va millorant.

Un nom és decisiu en el seu salt definitiu al món de l'art i és el pintor Rafael Benet. Gràcies a la seva amistat en Jaume Pla es farà de nou visible en els cercles artístics. En Benet és qui li gestiona la primera exposició de la postguerra, qui l'ajuda a triar les millors teles i qui signa el catàleg ava-

36. I també correspondència encreuada amb els primers “amors” del protagonista, presents al diari de joventut: Anna i M. Antònia/Rosita.

lant el seu mèrit com a pintor, qui l'introdueix al grup de Tossa i, finalment, aquell amb qui l'artista pot mantenir converses sobre pintura o idees estètiques que li són sempre tan necessàries. En tot cas, no serà la pintura sinó l'edició i la il·lustració de llibres de luxe la que li permet millorar econòmicament. L'oportunitat d'entrar al taller de Ramon de Capmany, que li oferí el seu mestratge, significà la descoberta del gravat i de les edicions de bibliòfil a les quals en Pla es mantindrà lligat sempre, amb resultats tan admirables com les col·leccions de *Rosa Vera*, de valor incalculable per a la història del gravat català, en paraules de Joan Teixidor.³⁷

“He guanyat una quantitat de diners fabulosa per a nosaltres. Tenim vestits i sabates a discreció”, anota, eufòric, el 25 de febrer de 1946. Al lector d'aquests diaris li serà fàcil de comprendre l'abast de les observacions econòmiques d'en Jaume i la felicitat que traspuen. No és tant el fet dels diners en si, sinó el que representa poder deixar de banda el pes d'una professió no desitjada. Finalment quedarà enrere el fatalisme de l'origen, imposant-se a les dures condicions i al retrocés de la primera postguerra. És més, doncs, una victòria moral que un èxit econòmic. En tot cas, aquesta anotació de febrer del 46 es produeix just després d'haver concebut el seu primer llibre de bibliòfil, *Les coses benignes* de Joaquim Ruyra, amb deu aiguaforts d'ell mateix. Els següents projectes són immediats: *Vint tannkas*, de Carles Riba, *Poemes i cançons de Nadal* (1946), la *Tristeta* d'Emili Vilanova (1947), al que seguiran tants d'altres (*La família de Pascual Duarte* o *Viaje al Pirineo de Lérida* de Camilo J. Cela).³⁸ La seva tècnica com a gravador, cada vegada més depurada, s'amplia al retrat, que Pla feia directament davant del model gratant el coure amb la punta seca, sense cap apunt previ. En paral·lel, però, Pla treballarà per promoure l'estampa, l'obra lliure del gravador, creant col·leccions específiques, la més reconeguda de les quals serà sens dubte la *Rosa Vera*, molt ben estudiada per Francesc Xavier Puig Rovira i que situa Pla com el gravador català més important del segle XX.

37. A 12 gravats i un autoretrat de Jaume Pla. Una trajectòria artística, per Francesc Xavier Puig Rovira, il·lustracions literàries de Joan Teixidor, Monografies de la Rosa Vera, Barcelona, 1982.

38. Fins i tot serà el generador de textos literaris, escrits a partir d'uns gravats del propi Pla, com ara en el llibre *Castilla* en col·laboració amb Miguel Delibes.

La darrera anotació del diari, de gener de 1948, és plena de bones perspectives. Un succés, però, canviaria, deu anys més tard, el destí dels protagonistes. Norma Bacin morirà l'11 de juny de 1959, als 43 anys, tres mesos després de patir un accident al gimnàs Blume, del que va quedar paralitzada de coll en avall. El matrimoni tenia dues filles, Norma i Laura, a les que sovint es fa referència en *De l'art i de l'artista*. En Jaume Pla es casarà poc temps després amb la seva cunyada Nerina amb qui té un tercer fill, Jaume, al temps que es fa càrrec de les dues filles del matrimoni anterior. A partir dels anys 60, fora ja del marc d'aquests diaris, és quan l'èxit de Jaume Pla com a pintor, com a gravador i editor no sols d'admirables publicacions per a bibliòfils sinó també com a impulsor d'altres empreses culturals, com són la creació d'*ex-libris* i la teoria del gravat o els seus llibres sobre pintors catalans (Domingo, Gimeno...) el converteix en un referent indiscutible del món artístic a Catalunya. Creu de Sant Jordi l'any 1993, l'artista morí el 7 de desembre de 1995, a Vallvidrera. No es pot dir que el fet l'agafés per sorpresa ja que al diari *De l'art i de l'artista* la meditació sobre la mort és un motiu recurrent. La seva sensibilitat de paisatgista es fon amb el sentiment de la mort generant passatges memorables. En ocasions, la seva escriptura recorda els darrers gravats de l'albufera valenciana, tan despullats de retòrica. Per exemple: "Penso sovint en la meua mort. Els núvols correran igual pel blau del cel; i bufarà igual el vent o hi haurà calma. Les muntanyes tindran el mateix blau estremeit i els roures, potser, seran una festa de grocs. Tot serà igual, només per al qui es mor, l'enorme diferència".³⁹

i 5

Per tancar aquesta semblança, cal dir que el que s'ofereix a continuació és el conjunt dels diaris, escrits per Jaume Pla (i el darrer també per Norma Bacin) entre 1928 i 1948, que no plantegen problemes textuais. Un total de vint anys que constitueixen una unitat biogràfica, malgrat tots els

39. *De l'art i de l'artista. Dietari (1982-1991)*, Caixa de Sabadell/Edicions 62, 1996, pàg. 33.

canvis generats pel pas dels anys –dels catorze als trenta-quatre– i de la lamentable Guerra Civil. De fet, observant una sola vida de prop es comprèn fàcilment l’immens retrocés que va suposar aquella experiència fratricida. Pla l’any 36 havia fet ja dues exposicions i estava plenament integrat en un cercle artístic. Quan recupera la vida civil l’any 39 serà un pària que ha de començar altre cop des de zero. I en acabar la dècada dels 40 es troba en una situació similar a la viscuda abans de la guerra: el camí de l’art torna a obrir-se... Ha perdut, però, més de 10 anys. La unitat biogràfica a què em referia és aquesta: tots els diaris recollits a *La vida contínua* tracten de la lluita d’un jove per llaurar-se un destí propi, malgrat les dificultats i els desencisos. Des que és un adolescent i fins a la maduresa la seva aspiració és única, incommovible. La darrera entrada del diari, de gener de 1948, registra la mort del venerat senyor Tauler –el mestre que s’invoca a la primera anotació dels diaris, escrita als catorze anys–. Aquesta mort és un tancament simbòlic a la unitat biogràfica d’aquest corpus que ressegueix una trajectòria destinada a fer-se una existència pròpia, al marge del que ell anomenava “l’art oficial”. El que seguí després és una altra història, més adulta i professional, però també menys commovedora.

ANNA CABALLÉ
Unitat d’Estudis Biogràfics
Universitat de Barcelona

DIARI DE MA VIDA (1928-1931)

*“Al meu estimat amic Jaume Pla i Pallejà,
amb amistat i admiració”*

Això és copiat d'una novel·la rosa anglesa. Però fa molt bonic.

Quan encara anava a estudi, el Sr. [Martí] Tauler ens havia dit més d'una vegada que esgriguéssim el nostre diari, un carnet d'impressions. Ens deia, també, que quasi tots els grans homes havien fet el seu. Vaig provar de fer el meu vàries vegades: ho deixava córrer, naturalment. Ara, però, ja fa temps que n'he començat un, i penso continuar-lo.

Fins ara, escrivia les meves notes en paper de quadern d'escola. La rapidesa amb què ho faig i les ratlles del paper fan quasi il·legible la meua lletra: per això ara vull fer-ho en net. Quan s'acabi l'any enquadernaré aquestes quartilles i em penso que algun dia tindran molt d'interès, almenys per a mi.

D'ara endavant, però, escriuré ja directament damunt d'aquest paper, perquè m'agrada més guardar la impressió directa dels meus pensaments, que tradueixen els traços nerviosos de la meua lletra que no la fredor, la uniformitat, de les coses posades en net.

Dels fulls que ja tenia escrits potser en trauré algun que no té cap valor. No obstant, ho guardaré tot, fins que algun dia, en remenar els meus papers, els llenci...

19 d'octubre de 1931

Diari de ma vida⁴⁰

9 d'agost de 1928

Avui començo el meu diari. És ja el tercer que començo, l'únic que vull acabar. M'ho he proposat, vull *portar-lo a cap*. Un dels dos que he començat el feia en companyia del [Josep] Muixí; el que em privava de posar-hi qualques coses, puix un llegia el de l'altre. Va ser una criaturada, encara que després no m'ho semblava. L'altre sí que el feia sol, però me'n vaig cansar.

I ara anem, és a dir, vaig a fer-me una mica l'autobiografia, perquè *al passar* el temps pugui veure *lo* que pensava ara a les primeries de la meva vida.

Tinc 14 anys, que els vaig fer el 14 d'abril. Sóc fill de Rubí, dels meus progenitors sols em queda la mare. El pare va morir pel maig de l'any 1925, fa doncs 3 anys.

De la mort del meu pare me'n recordo com si fos ara: feia ja temps que estava malalt. A la fi semblava que s'hagués curat. Però un metge de Terrassa ens digué que no ens assegurava la seva vida. Aquest va ésser el primer disgust seriós de la meva vida d'infant. Recordo que un dia anant a l'escola vaig passar per 'baix' i vaig començar a rumiar, a pensar. Fins aquells moments no m'havia *dat compte* del que era tenir pare, i *a l'estar* a punt de perdre'l, vaig plorar, vaig demanar molt a Déu que me'l conservés; d'aquelles llàgrimes me n'he recordat molt i he tornat a plo-

40. Ara, remenant papers he trobat això; ho copio íntegre amb les faltes de gramàtica, tot. Fa anys que ho vaig escriure! Em sembla que encara he de tenir quelcom més d'aquell temps. (*Nota de l'autor*).

rar cada vegada que hi penso. Quan un dia vaig despertar, hi havia el metge Freixa.

(Aquí s'acaba el full on he trobat aquest document preciós i ingenu. Ara continuo del meu record...)

Vaig preguntar què hi havia: tothom plorava. Vaig vestir-me sol, esve-
rat. El pare s'havia ferit. A mi em dugueren al Molí. A l'hora de dinar vin-
gué la Lola [Pla] plorant: —El pare és mort, fill!

A la tarda vàrem anar amb els del Molí a la resclosa de les alzines i vaig
plorar molt perquè ja no tenia pare. Al vespre el Laló em pujà als seus ge-
nolls i m'acaricià: —Val més que plori, que ho senti —digué. Tothom em mi-
rava amb llàstima, jo vaig agrair allò al Laló i vaig guardar-li una secreta
tendresa i agraïment.

Març de [19]28

Quan encara l'hivern fa de les seves entre nosaltres, les primeres ore-
netes ens omplen el cor d'esperances, ens encomanen amb sos refilets llur
optimisme rejuvenidor.

Per això, avui, en veure per primera volta després d'un any els pocs
ocells *planejant* dolçament pel mig del cel de la nostra vila, el pit se m'ha
eixamplat i m'ha semblat que pregonaven amb ses tonades la propera vin-
guda de la primavera.

I el cel m'ha semblat més blau i més joliu l'aspecte dels camps coberts
amb la verda catifa dels blats naixents...

13 de novembre de 1929

El darrer llibre que he llegit és *L'ingenu* de Voltaire.

Pel que d'aquell autor sabia, dit tot per capellans, Voltaire era un home que es menjava als capellans de viu en viu, un indocumentat i un hipòcrita. *L'ingenu* m'ha demostrat el contrari. Aquesta obra és d'aquelles que us fan pensar. Amb un estil viu i coent, us mostra amb ironia un seguit de veritats que us arriben a l'ànima. Com *La sonata a Kreutzer*, com *Katia* [ambdues de Lev Tolstoi], us donen idees, fets reals, coses que nosaltres voldríem pensar també. En llegir-los em meravellen, i més: les assimilo per a formar part de la meva intel·ligència. Aquests llibres són LLIBRES!

A mi em sembla estrany que la gent que ha llegit llibres d'aquests no pregoni a tot vent les seves excel·lències. Em sembla estrany que havent-hi

llibres i idees així, la gent es passi la vida amb coses *rastreres*, amb enveges vils, que tingui prou matèria en el treball manual diari per passar la vida.

¡Abajo las armas! [de Bertha von Suttner] fou potser el primer llibre que em deixà una empremta forta en el meu caràcter. Em féu avorrir la guerra.

L'altre llibre que el seguí en la formació del meu caràcter fou... (en aquest moment penso i tinc les idees que ara tinc disperses perquè a casa estan enraonant i m'enreden), fou, deia, *Ciència pràctica per a la vida* [d'Attilio Bruschetti]. És un bon llibre per a educar les voluntats. L'he llegit i el lleigeix a estones; d'ara endavant en faré comentaris en aquest quadern (on comentaré totes les lectures). Cada tros que n'he llegit ha sigut un nou puntal en la meua voluntat naixent. He practicat els exercicis, que prenen un quant temps... però aviat els deixo. L'hauria de llegir cada dia i em manca temps...

Després he llegit *La religión al alcance de todos* [de Rogelio H. de Ibarreta]. És l'obra que m'ha canviat més profundament, fou una sotragada que sorollà l'edifici de les meves conviccions. Llavors era, com la majoria de la gent, indecís. Però vaig canviar de parer de dalt a baix. Aquest llibre el comentaré detingudament; em sembla estrany que existint aquest llibre hi hagi catòlics. Tothom l'hauria de llegir i sols restarien catòlics els mancats de sentit comú (que en manca de sentit comú!) i els hipòcrites. Parlant d'aquest llibre no acabaria mai. Ho faré un altre dia, ja ho he dit.

La impressió que em féu fou tan gran que no el vaig acabar de llegir. Sembla una paradoxa, però en no poder-lo llegir detingudament, comentar-lo, sospesar-lo, em semblà perdre el temps llegir-lo d'una tirada. Me'l deixà el Vilardell.

I d'ara fa poc vaig llegir *Katia* i la *Sonata a Kreutzer*, de Tolstoi. Totes prenyades d'idees i d'experiència. Les comentaré detingudament també.

Avui he començat a escriure aquestes impressions. Vull fer-ho sovint i que siguin el mirall de les meves inquietuds, dels meus ideals, de la meua personalitat. Seran segurament divagacions de difícil seguida. Però és que tenen seguida, ordre, les nostres idees en néixer? Les faig a raig sense llegir el que he escrit. Així seran retrats fidels de la meua manera d'ésser que és, a la fi, el que m'interessa saber. En sortiran articles, potser anys a venir seran quelcom interessant... per a mi o per als altres! Oi?

26 de gener de 1930

En l'editorial de *La Nau* del 25 llegeixo: "...i el destí de l'ànima individual..." Això m'ha fet pensar que el més enllà que hom busca després de mort no és el cel ni l'infern on es va individualment, sinó que consisteix en l'ànima col·lectiva dels pobles. El desig de fer el bé no és vers Déu, sinó vers la pàtria (?). Tothom ha de fer el bé, tothom ha de ser idealista i el premi de les accions bones, el 'cel', si voleu, és la immortalitat, la glòria amb què els pobles paguen els homes de bona voluntat.

No sé si això és cert, ni la meva intel·ligència em respondria en esclair-ho, però se m'ha acudit així, i és bonic de pensar...

Abril de 1930

Vida... Somnis. Follies. Inquietuds indesxifrables que commouen i torben. Què fem? Què som? Esperances, carn, misteri, res... I enveges i odis. I coses nobles, enlairades, santes... res!

Anys de sofrir, moments de felicitat, d'alegria...

Filosofia, ciència, teologia, Déu, art... Ulleres de *conxa*, formigues, escuradents, trencs, religió... cendra i no més.

Potser amor?

El motiu de la nostra existència és una cosa que hauria d'escollir, tothom que tingui la sinceritat i la valentia necessàries, perquè hom sigui quelcom més que bèstia o autòmat. Aquesta afirmació em fa pensar que la quantitat de sinceritat i de sentit comú que corre pel món és realment irrisòria (d'això en vaig a fer un article).

2 de març de 1931

Ara són les 7 o les 8 del dia 2 de març de 1931. Ahir vaig inaugurar la meva primera exposició de pintures. No sé què escriure. He remenat els meus papers, he trobat notes interessants i ara voldria fer-ne una que temps a venir em digués el meu estat d'esperit en aquests dies memorables. Acaibo de fer dos o trets autoretrats; els tinc sobre la taula i em desborden; els trec i els poso dins el calaix on hi ha el primer número de 1931. Penso.

No sé què faré, millor dit, no sé què pensaré quan hagi fet l'exposició. Vull anar a treballar a Barcelona, segurament faré vida bohèmia. Aquesta perspectiva m'encanta. Quan *disfruto* més és quan no sé què em passarà. No estic gaire tranquil però experimento un gran plaer pensant. Em sembla que l'exposició tindrà èxit de crítica. A l'[Isidre] Òdena, al [Miquel] Pujades, al [Miquel o Pere] Costa i al Ferran [Canyameres] (aquest va venir diumenge a casa i l'admiro molt) els han agradat les meves coses; diuen que són personals: a mi també m'ho sembla. Però no sé si tindrà èxit de venda. Dubto. Aquesta és la paraula. (A casa parlen del sermó. M'empipen!).

Voldria parlar del Sr. Tauler en aquest resum, però no goso.

Parlem d'art. Pinto per necessitat gairebé. Però quan pinto no *disfruto*. Diré que sofreixo perquè no sé qui ho va dir.

L'Òdena m'agrada extraordinàriament. Ell em fa dubtar de la meua obra. A Barcelona podré veure coses d'altres artistes i aprendre molt. A més vull viure.

Acabo de llegir el que he escrit, però no hi trobo sentit. Potser d'aquí a un quant temps. Vull escriure alguna cosa per a 1931. Quan hagin sortit més números veuré d'orientar-me més.

Em sembla que si el Ferran parla de mi seré feliç si vaig a Barcelona.

23 de març de 1931

(Pel tren)

Vinc dels Amics [de les Arts]. He vist moltes *Gasetas de les Arts*. Veure molta pintura, m'embafa. Em produeix, almenys, un sentiment estrany que no puc analitzar. Al món hi ha molts pintors! Jo em veuré? Si jo cregués el contrari no pintaria pas. Aquesta esperança és el que ens fa viure a tothom. Pinto perquè ho sento, és a dir, no me'n sé estar. No m'agraden les teoritzacions. Crec que si la meua pintura té un valor és precisament aquest sentiment que li poso. Si veig moltes pintures, penso i el meu art es tornaria cerebral. Si pinto sol com fins ara, sento i pinto el que em surt.

El Pujades diu que estudiï, que no vulgui fer obres. És possible? Les obres que jo faig sense estudiar, a la llarga m'agraden a mi. Què més? Diu

que no tingui il·lusions. Hi ha algú que faci res sense il·lusió? És a dir, ell potser sí. Per això fa grans obres (?)

En [Isidre] Nonell va dir una cosa genial: “Jo només pinto!”

25 de març [19]31

Acabo de fer això de dalt. Penso i no sé si escriure. No és res de nou. Faré l'exposició a Rubí, no vendré res (?) i aniré a Barcelona. Hem canviat de casa i aquesta m'agrada força.

20 d'abril de 1931

Avui som dissabte. Tinc ganes de fugir de tothom. Voldria potser, que es fes més cas de mi (sóc pedant?) i com que no és així, vull estar sol i pintar força. Moltes vegades, com avui, em sento pessimista: o més aviat trist. No tinc cap amic ben íntim. Sí, Òdena sembla que no fa més cas de mi que dels vint o trenta que té. [Ramon] Rossinyol? Sí, però és massa petit i no és artista. Rupert [Font] potser ho fóra si fóssim del mateix poble.

A Barcelona em sembla que estaré millor. Hi ha vegades, però, que em sento radiant. L'haver de treballar m'asfixia. Aquests dies tan bells que fa ara i haver-los de passar pintant parets quan l'esperit qui sap on vola. Ja és ben cert que tots els principis són dolents! I els acabaments?

Sobre la meua vida em sembla que no tinc idees molt concretes, quant al futur, s'entén. No sé què em convé ni si el que m'agrada ara m'agradaria en tenir-ho.

Certament, el passat i el futur són molt més bells que el present.

10 de juny de 1931

Ja fa dues setmanes que m'estic aquí a Terrassa. Vaig fer veure que no podia anar a Barcelona, però ara m'he adonat que vaig fer pocs esforços per anar-hi perquè més aviat tenia por. I no pas injustificada! Els primers dies de viure aquí em vaig enyorar. Em trobava desencisat. No tenia ningú per a parlar. Vaig dibuixar bastant, ara he fet un retrat de l'Estruch; els diumenges vinc a dibuixar una model a l'Amics. És una noia interessant que

m'ha fet néixer idees més aviat noves. És bastant, molt bella. Té una dolça veu (és argentina) i uns ulls bells i negres. Em sembla que un lleu estrabisme la fa més bella.

Tinc ganes d'estimar una dona. No sé si els pensaments que em volten pel cap són de criatura. Pot ser que sí, atès que posseir-la m'agradaria, tenir-la als braços, dir-li tot el que sento, el que no he dit mai a ningú, més que a la meua pintura (que no puc fer el que vull, que és un lleu, potser mal reflex *de jo*), el que li diria fóra sincerament el que sóc jo. Tota la meua passió. Ni que fos ridícul, fóra sincer.

Diumenge anirem a les Fonts a esmorzar. Què passarà? Res, segurament. El Casanoves em farà nosa.

De dia el cap em fa mil pensaments i voldria ser gran per a realitzar-los. Voldria fer moltes coses. Però la realitat imbècil de les vuit hores de treball em lleva, a vegades, la fe.

Em sembla, ara, que la vida és bella.

18 de juny [1931]

Diumenge vàrem anar a les Fonts amb la model. El Casanoves no va venir. Ella té 21 anys (?)

Mentre esmorzàvem vàrem parlar de la seva vida, de la gent. Té unes cames i unes cuixes que sota les mitges són magnífiques. Mentre parlàvem, jo mirava entre el fullatge uns clars de terra vermella obsessionat i somreia en pensar que parlava sol amb una dona bella.

Ella parlava de la seva vida amb vehemència i també reia. Té una boca bellíssima i gens pintada; la saliva se li enganxava amb *esfilagarsaments* voluptuosos; té un nas deliciós i uns ulls...

No sé si és bona noia, ella ho diu, però també diu que les dones diuen el que menys pensen...

Mentre parlàvem, jo pensava que més tard m'*arrepentiria* de no ésser més atrevit: ho he endevinat.

Avui l'he enyorada. Que sóc criatura! Tinc unes ganes de viure i d'estimar fantàstiques!

Potser no ens veurem més. Em vull consolar pensant que ja en trobaré d'altres. És clar!